

УДК 316.35:342.7:311

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2023.20.02>

Кувіла О. І.

*аспірант кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права  
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова*

## СТАТИСТИКА ТА ПРАКТИКА ЗВЕРНЕННЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ ДО СУДУ

**Постановка проблеми.** На законодавчому рівні визначено, що в Україні людям з інвалідністю забезпечується доступ до правосуддя на рівні з іншими категоріями громадян. Відповідні гарантії закріплено в міжнародно-правових, конституційних нормах та нормах спеціального законодавства у сферах правосуддя і правової та соціальної захищеності осіб з інвалідністю. Однак як і за іншими сферами життєдіяльності наявність законодавчих гарантій без їх ефективного та результативного виконання і застосування на практиці не забезпечує належного рівня дотримання й реалізації прав людей з інвалідністю.

Якщо говорити про науку, то питання доступу до правосуддя було і залишається предметом наукового вивчення та аналізу багатьох науковців. Проте в контексті інвалідності воно не досліджувалося. Тому лишається безліч питань без відповідей, серед яких і статистична та практична сторони звернення осіб з інвалідністю до суду.

У зв'язку з цим, **метою написання статті** стало вивчення наукової проблеми статистики і практики звернення осіб з інвалідністю до суду.

**Виклад основного матеріалу.** У розділі «Голосіївський районний суд міста Києва» на веб-сайті «Судова влада України» зазначено безапеляційну позицію, висловлену від імені цього судового органу: «Забезпечення доступності суду для громадянина, зручність в отриманні ним судових послуг, комфортне перебування відвідувача у стінах суду є одним з основних складових управління роботою суду і головним завданням ефективного адміністрування в суді. В більшості випадків люди

з інвалідністю не так часто звертаються до суду з різних причин: фізичні вади, ментальність, правовий нігілізм, зневіра у можливість вирішення проблеми через суд, архітектурні та інформаційні бар'єри тощо. Відповідно, працівники суду також мають або відсутній взагалі, або малий досвід у спілкуванні з такими людьми при наданні послуг, а подекуди і не готові до цього [14]».

Насправді так складається практика, що люди з інвалідністю дуже рідко звертаються до суду за захистом і відновленням своїх прав. Причин тому безліч – високий рівень зубожіння серед громадян цієї категорії, бар'єрність судів загалом та судового процесу зокрема, недостатня правова обізнаність із питань прав, якими їх наділено, та механізмів їх захисту чи відновлення. До всього зазначеного і того, що лишилося поза деталізацією вище, додається проблема з відсутністю офіційної статистики про звернення осіб з інвалідністю до суду.

Загалом законодавство містить досить значний масив норм і положень про права людей з інвалідністю в різних сферах їх життєдіяльності: позачергове обслуговування/першочерговий перетин державного кордону / адмінмежі / лінії розмежування в умовах карантину; матеріальне забезпечення; пільги зі сплати податків; медичне забезпечення; санаторно-курортне лікування та оздоровлення; соціальні послуги; допоміжні засоби реабілітації і виробі медичного призначення; автомобілі, їх зберігання та паркування, страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів; реабілітаційні послуги; освіта та профорієнтація;

зайнятість та працевлаштування; відпустки та допомога по тимчасовій непрацездатності; проїзд; зв'язок та інформація; доступ до культури, фізкультури та спорту; поліпшення житлових умов; правова допомога; притягнення до відповідальності [6, с. 4].

Однак конкретні види відповідальності передбачено за вкрай незначну кількість порушень і злочинів у сфері прав людей з інвалідністю. Для прикладу, але не виключно, вони визначені в Кримінальному кодексі України [10] (стаття 161 «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками»; стаття 172 «Грубе порушення законодавства про працю» (окрім іншого відносно особи, яка виховує дитину з інвалідністю), у Кодексі України про адміністративні правопорушення [8] (стаття 41 «Порушення вимог законодавства про працю та про охорону праці» (окрім іншого відносно особи, яка виховує дитину з інвалідністю); стаття 122 «Перевищення встановлених обмежень швидкості руху, проїзд на заборонний сигнал регулювання дорожнього руху та порушення інших правил дорожнього руху» (у частині зупинки чи стоянки транспортних засобів на місцях, що позначені відповідними дорожніми знаками або дорожньою розміткою, на яких дозволено зупинку чи стоянку лише транспортних засобів, якими керують водії з інвалідністю або водії, які перевозять осіб з інвалідністю (крім випадків вимушеної стоянки), а так само створення перешкод водіям з інвалідністю або водіям, які перевозять осіб з інвалідністю, у зупинці чи стоянці керованих ними транспортних засобів, неправомірне використання на транспортному засобі розпізнавального знаку «Водій з інвалідністю»); стаття 152-1 «Порушення правил паркування транспортних засобів та порушення правил обладнання майданчиків для платного паркування транспортних засобів» (у частині паркування транспортного засобу на місцях, призначених для безоплатного паркування

транспортних засобів, якими керують водії з інвалідністю або водії, які перевозять осіб з інвалідністю, водієм, який не має документів про наявність у нього чи в одного з пасажирів інвалідності (крім явно виражених ознак інвалідності); стаття 183-1 «Несплата аліментів» (щодо несплати аліментів на утримання дитини з інвалідністю); стаття 188-1 «Невиконання розпорядження державного або іншого органу про працевлаштування» (у частині невиконання посадовою особою, яка користується правом приймати на роботу і звільняти з роботи, фізичною особою, яка використовує найману працю, нормативу робочих місць для працевлаштування осіб з інвалідністю, неподання Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю звіту про зайнятість та працевлаштування осіб з інвалідністю); в Законі України «Про відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності» [13] тощо.

Водночас низка законодавчих актів містять декларативні на наше переконання норми про відповідальність за порушення прав людей з інвалідністю. Для прикладу, відповідно до статті 42 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» особи, винні у порушенні вимог цього Закону, несуть установлену законом матеріальну, дисциплінарну, адміністративну чи кримінальну відповідальність [16]. Таке формулювання є результатом вимог до структури законів, однак не сприяє забезпеченню, охороні та захисту прав осіб відповідної категорії.

У випадку з темою захисту прав людей з інвалідністю було б показово і доказово навести відповідну статистику звернень таких осіб до суду, результатів розгляду судових справ тощо.

Загалом статистика визначається як ефективне знаряддя, інструмент пізнання, використовуваний у природних і суспільних науках для встановлення тих специфічних закономірностей, які діють у конкретних масових явищах, досліджуваних даною наукою. Вона вивчає кількісну і якісну сторону масових суспільних явищ [17, с. 4, 5]. Різновидом статистики є правова статистика,

яку своєю чергою групують на статистику конституційного судочинства, кримінально-правову, адміністративно-правову, цивільно-правову, господарсько-правову статистику, статистику дисциплінарних порушень [12, с. 9].

Усупереч значущості статистики, відповідна інформація в контексті інвалідності у сфері правосуддя практично відсутня, що унеможлиблює предметне дослідження питання реалізації людьми з інвалідністю права на звернення до суду.

Що стосується наявних офіційних статистичних відомостей із досліджуваного питання, за Звітом судів першої інстанції про розгляд справ у порядку цивільного судочинства за 2022 рік [4] у вказаному періоді до суду за розглядом справ у порядку цивільного судочинства звернулося 640 людей з інвалідністю. У 2022 році на розгляді перебувало 7 475 справ окремого провадження про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи (299 справ про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи; 5 966 справ про визнання фізичної особи недієздатною; 153 справи про поновлення цивільної дієздатності), 3 181 заяву з яких було задоволено (92/2 498/32 відповідно).

Водночас ані Звіт судів першої інстанції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення за 2022 рік [3], ані Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку господарського судочинства за 2022 рік [2] інформації за темою інвалідності не містять, тому проаналізувати рівень порушення відповідних прав людей з інвалідністю та їх захисту і відновлення немає можливості.

Аналіз Звіту про справляння, звільнення від сплати та повернення судового збору в місцевих та апеляційних судах за 2022 рік [1] (без урахування даних 169 місцевих та апеляційних судів, територіальна підсудність яких змінена) засвідчує, що в зазначеному році за звільненням від сплати судового збору звернулося 27 665 осіб з інвалідністю I та II груп,

законних представників дітей з інвалідністю і недієздатних осіб з інвалідністю, а також 4 777 осіб з інвалідністю Великої Вітчизняної війни та сімей воїнів (партизанів), які загинули чи пропали безвісти, і прирівняних до них у встановленому порядку осіб (чисельність осіб з інвалідністю серед цієї категорії невідома). Розрахункова сума відповідного судового збору склала 41 721 085 гривень.

Згідно з Інформацією про стан розгляду справ кримінального провадження за статтею 161 Кримінального кодексу України «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками» [7] у 2022 році на розгляді перебувало 28 проваджень за однойменною статтею Кримінального кодексу України, 19 із яких надійшли в вказаному році. Із цієї кількості проваджень було розглянуто 16, у тому числі з визнанням винуватості за сімома провадженнями, а за трьома провадження у справі було закрито. Засуджено за статтею 161 Кримінального кодексу України 12 осіб.

Принагідно в розумінні статті 2 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю «дискримінація за ознакою інвалідності» [9] означає будь-яке розрізнення, виключення чи обмеження з причини інвалідності, метою або результатом якого є применшення або заперечення визнання, реалізації або здійснення нарівні з іншими всіх прав людини й основоположних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, цивільній чи будь-якій іншій сфері. Водночас за змістом частини четвертої статті 5 Конвенції, не є дискримінаційними заходи, які вживаються для забезпечення рівності осіб з інвалідністю.

Отже, є можливість переконатися, що кількість звернень до суду у зв'язку з порушенням статті 161 Кримінального кодексу України вкрай мізерна. І це не тому, що відповідні права не порушуються. Навпаки, таких випадків багато. Крім того, з офіційної статистики не відомо, чи є серед потерпілих люди з інвалідністю.

Відсутність останньої статистики пов'язується з тим, що відповідно до пункту 1 частини першої статті 477 Кримінального процесуального кодексу України [11] частина перша статті 161 Кримінального кодексу України віднесена до справ приватного обвинувачення, тобто справ, які можуть бути розпочаті лише на підставі заяви потерпілого.

Фактично наведені вище статистичні відомості – єдині дані, дотичні до теми інвалідності та відображені у звітах Державної судової адміністрації України.

Говорячи безпосередньо про практичну сторону звернення людей з інвалідністю до суду за захистом прав, показовим є досвід адвоката Д.Ю. Жарого, який має інвалідність 1 групи та пересувається на кріслі колісному. Після неодноразових прохань до персоналу та керівництва однієї з аптек міста Дніпра про створення умов доступності він звернувся, однак безрезультатно, до Державної інспекції з контролю якості лікарських засобів у Дніпропетровській області та Головного архітектурно-планувального управління міста Дніпропетровська, звертаючи увагу на порушення аптекою законодавства з питань інвалідності [5]. Такий стан справ привів Д.Ю. Жарого до Дніпропетровського окружного адміністративного суду.

За наслідками судового рішення аптеки відповідної аптечної мережі було позбавлено ліцензій. Крім того, Прем'єр-міністр України надав доручення відповідним органам розробити зміни до умов ліцензування аптек,

а також медичних закладів, які б гарантували вільний доступ до приміщень особам з інвалідністю.

Як результат, Ліцензійними умовами провадження господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової та роздрібною торгівлі лікарськими засобами, імпорту лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів), затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 р. № 929, передбачено обов'язок ліцензіата, який провадить діяльність з роздрібною торгівлі лікарськими засобами, забезпечувати створення необхідних умов для вільного доступу осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення до приміщень відповідно до державних будівельних норм, правил і стандартів, що документально підтверджується фахівцем з питань технічного обстеження будівель та споруд, який має кваліфікаційний сертифікат [15].

**Резюмуючи**, право на захист прав в судовому порядку у випадку з людьми з інвалідністю є вкрай значимим, особливо у воєнний час, але дуже рідко реалізованим з низки об'єктивних та суб'єктивних причин. Зазначена проблема, на наше переконання, є загальнодержавною і потребує прийняття правових рішень, спрямованих як на унеможливлення порушення прав осіб зазначеної категорії, так і на забезпечення реальних можливостей для захисту й відновлення порушених прав людей з інвалідністю в судовому та позасудовому порядку.

### Анотація

Матеріал статті відображає реальну ситуацію зі статистикою з питання реалізації особами з інвалідністю права на судовий захист та містить приклад успішного судового розгляду справи за позовом людини з інвалідністю. Передусім автором акцентовано на законодавчому визначенні гарантій доступу зазначеної категорії громадян до правосуддя та зауважено на недостатній ефективності їх практичної реалізації. Виокремлено проблеми, які найбільш часто заважають людині з інвалідністю наважитися звернутися до суду за захистом порушеного права, до числа яких запропоновано відносити зубожіння, бар'єрність, правову необізнаність тощо. Для підсилення висновків за темою дослідження наведено узагальнений перелік груп прав, якими наділено людей з інвалідністю за всіма сферами життєдіяльності. Також зазначено деякі приклади правопорушень і злочинів, за які законодавством передбачено конкретну відповідальність. Зазначено

про природу статистики та її види в контексті правової науки. Проаналізовано низку офіційних звітів про розгляд судових справ у 2022 році в рамках різних видів судочинства (цивільного, адміністративного, господарського, кримінального) на предмет відображення в них інформації за темою інвалідності. Також здійснено аналіз ситуації зі звільненням визначених у законодавстві категорій людей з інвалідністю від судового збору. Особливу увагу приділено питанню розгляду справ кримінального провадження за статтею 161 Кримінального кодексу України. Насамкінець описано ситуацію з відстоюванням адвокатом з інвалідністю в судовому порядку права на безперешкодний доступ до аптек. Відзначено реакцію суду та Кабінету Міністрів України на зазначену ситуацію, яка в результаті привела до вдосконалення відповідного законодавства з ліцензування господарської діяльності з оптової та роздрібною торгівлі лікарськими засобами. Зроблено висновок про необхідність реакції з боку органів державної влади на ситуацію із забезпеченням належного доступу осіб з інвалідністю до суду.

**Ключові слова:** особа з інвалідністю, доступність, право, відповідальність, суд, правопорушення, злочин, статистика.

### **Kuvila O. I. Statistics and practice of appeals by persons with disabilities to court**

#### **Summary**

The material of the article reflects the real situation with statistics on the implementation of the right to legal protection by persons with disabilities and contains an example of a successful trial of a case filed by a person with a disability. First of all, the author emphasized the legislative definition of guarantees of access to justice for the specified category of citizens and noted the insufficient effectiveness of their practical implementation. The problems that most often prevent a person with a disability from daring to go to court for the protection of a violated right are highlighted, among which it is proposed to include impoverishment, barriers, legal ignorance, etc. To strengthen the conclusions on the topic of the study, a generalized list of groups of rights granted to people with disabilities in all spheres of life is given. Some examples of offenses and crimes for which specific liability is provided by law are also indicated. The nature of statistics and its types in the context of legal science is noted. A number of official reports on the consideration of court cases in 2022 within the framework of various types of judicial proceedings (civil, administrative, economic, criminal) were analyzed for the purpose of displaying information on the topic of disability in them. An analysis of the situation with the exemption from the court fee of categories of people with disabilities defined in the legislation was also carried out. Special attention was paid to the issue of consideration of criminal proceedings under Article 161 of the Criminal Code of Ukraine. Finally, the situation with advocacy by a lawyer with a disability in court proceedings of the right to unimpeded access to pharmacies is described. The reaction of the court and the Cabinet of Ministers of Ukraine to the specified situation was noted, which as a result led to the improvement of the relevant legislation on the licensing of economic activity in the wholesale and retail trade of medicinal products. A conclusion was made about the need for a reaction by state authorities to the situation with ensuring proper access of persons with disabilities to court.

**Key words:** person with disability, accessibility, law, responsibility, court, offense, crime, statistics.

#### **Список використаних джерел:**

1. № 10 Звіт про справляння, звільнення від сплати та повернення судового збору в місцевих та апеляційних судах. URL: [https://court.gov.ua/userfiles/media/new\\_folder\\_for\\_uploads/main\\_site/10%20\\_%204-%202022.xls](https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/main_site/10%20_%204-%202022.xls)
2. № 1-г Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку господарського судочинства. URL: [https://court.gov.ua/userfiles/media/new\\_folder\\_for\\_uploads/main\\_site/1-g%20\\_%204-%202022.xls](https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/main_site/1-g%20_%204-%202022.xls)



3. № 1-п Звіт судів першої інстанції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення. URL: [https://court.gov.ua/userfiles/media/new\\_folder\\_for\\_uploads/main\\_site/1-p%20\\_%204-%202022.xls](https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/main_site/1-p%20_%204-%202022.xls)
4. № 1-ц Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку цивільного судочинства. URL: [https://court.gov.ua/userfiles/media/new\\_folder\\_for\\_uploads/main\\_site/1-c%20\\_%204-%202022.xls](https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/main_site/1-c%20_%204-%202022.xls)
5. Адвокат на візку виграв першу в Україні справу з дискримінації інвалідів. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2013/01/16/119124/>
6. Довідник деяких видів гарантій, пільг і послуг, встановлених законодавством для осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю та членів їхніх сімей. URL: <https://naiu.org.ua/dovidnyk-deyakyh-vydiv-garantij-pilg-i-poslug-vstanovlenyh-zakonodavstvom-dlya-osib-z-invalidnistyu-ditej-z-invalidnistyu-ta-chleniv-yihnih-simej/>
7. Інформація про стан розгляду справ кримінального провадження за статтею 161 Кримінального кодексу України «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками». URL: [https://court.gov.ua/userfiles/media/new\\_folder\\_for\\_uploads/main\\_site/161\\_KKU\\_22.xlsx](https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/main_site/161_KKU_22.xlsx)
8. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
9. Конвенція про права осіб з інвалідністю. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_g71#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text)
10. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
11. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
12. Правова статистика : навч. посіб. К.: МАУП, 2003 368 с.
13. Про відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності : Закон України від 14 жовт. 1994 р. № 208/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/208/94-%D0%B2%D1%80#Text>
14. Про етику спілкування з людьми з інвалідністю. URL: <https://gl.ki.court.gov.ua/sud2601/gromadyanam/dliaosibzinvalidnisty/>
15. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової та роздрібної торгівлі лікарськими засобами, імпорту лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів) : постанова Кабінету Міністрів України від 30 листоп. 2016 р. № 929. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929-2016-%D0%BF#Text>
16. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 21 берез. 1991 р. № 875-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>
17. Статистика: курс лекцій для здобувачів вищої освіти освітнього ступеня «молодший бакалавр» спеціальності 071 «Облік і оподаткування» денної форми навчання. Миколаїв, 2020. 160 с. URL: <http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9730/3/statistika-kurs-lekcij-2020.pdf>